

KANT A PEIRCE

FRANTIŠEK MIHINA, Inštitút filozofie a etiky FF PU, Prešov

MIHINA, F.: Kant and Peirce
FILOZOFIA 67, 2012, No 3, p. 181

Ch. S. Peirce saw I. Kant as his direct predecessor. In his projects of scientific philosophy or scientific metaphysics he drew upon Kant's intellectual legacy. The architectonics of Peirce's philosophy is closely connected with Kant's *Critique of pure reason*. Yet, Peirce could preserve the autonomy of his own reasoning. The paper offers an analysis of Kant's multifold influence upon Peirce's philosophy.

Keywords: Architectonics of philosophy – Logical basis of metaphysics – Limits of rationalism – Unity of logic and experience.

*„Na začiatku šesťdesiatych rokov som bol
vášnivo oddaný Kantovi, prinajmenšom ak hovoríme
o Transcendentálnej analytike z Kritiky čistého rozumu...
dvom tabuľkám funkcií súdov a kategórií som veril viac,
než tým prineseným zo Sinaja.“*

*Ch. S. Peirce ([1], 4.2)**

Vo vede i filozofii, vo výtvarnom umení či v literatúre nie je núdza o silné inšpiračné vplyvy osobností, ktoré neraz patrili k rozličným epochám.¹ Život ideí, myšlienok či produktov mysle vôbec a život ľudí, teda ich tvorcov a užívateľov, sa odohrávajú v odlišných časových horizontoch. Svedčí to o určitej kontinuite, vnútornom hlbinnom prepojení kultúry sprostredkúvanej novým generáciám – vo vede, vo filozofii, v umení. Príkladom takéhoto vzťahu môže byť aj vplyv I. Kanta na Charlesa Sandersa Peircea.² Ku Kan-

* Pri citáciách z [1] – Collected Papers of Ch. S. Peirce – označenie rímskymi číslicami I – V znamená príslušný zväzok, nasleduje príslušný paragraf v danom zväzku.

¹ Kanta z dogmatického spánku *prebudil* D. Hume, Nietzsche bol *očarený* pasážami zo Schopenhauerovho diela *Svet ako vôľa a predstava*, M. Gándhí bol *nadšený* L. N. Tolstojom a jeho ideou neprotivíť sa násiliu...

² Charles Sanders Peirce (1839 – 1914), spoluzakladateľ filozofie pragmatizmu, matematik, logik, astronóm, teoretický fyzik, semiotik..., patril k tým, ktorí v hĺbke 19. storočia na vedu i filozofiu hľadali ako na *niečo veľké*, podstatne dôležité pre kultúrny a civilizačný vývin. V dejinách americkej filozofie a vedy zohral *unikátnu rolu*. Písal aj o psychológii, historickej angličtine či klasickej gréčtine, o latinskej terminológii, o psychologických výskumoch, kriminológii, dejinách vedy, antickej histórii. Pripravoval slovníky a editorské príručky, prekladal z latinčiny, nemčiny a francúzštiny. James nazval Peircea *najoriginálnejším mysliteľom svojej generácie*; Peirce sám seba situoval *niekam poblíž Leibniza*. Mnohí – napr. B. Russell – ho považujú za najoriginálnejšieho a najmnohostrannejšieho amerického filozofa a logika.

tovi neprivedla Peircea náhoda, ale Benjamin Peirce, Peirceov otec, matematik, vášnivý čitateľ Svedenborga a veľký obdivovateľ Kanta.³

Ch. S. Peirce vplyv svojho *majstra* pociťoval po celý život. Skôr ako *zjavenie* pravdy predstavoval preňho najmä *spôsob, ako ju hľadať*. Mnohé, čo Peirce napísal, bolo do väčšej alebo menšej miery inšpirované jeho *majstrom* – „sotvakedy, ak vôbec, však dospel k rovnakým záverom, k akým dospel Kant. Záujem o daný problém bol často stimulovaný čítaním Kanta, Peirceove vlastné riešenia však boli takmer vždy odlišné a často v diametrálnej opozícii proti jeho učiteľovi“ ([3], 34). Vďačil mu za veľa, epigónom však nebol. Nechcel *pokračovať* v tom, čo robil Kant, chcel však z jeho ideí *vychádzať* pri rozvíjaní vlastných teórií. Najmä cez neho⁴ sa mu nemecká filozofia stala „bohatým prameňom filozofickej inšpirácie“ ([1], I, § 5); anglická filozofia mu pripadala „nezrelá a biedna“ ([1], I, § 5), čo však neplatilo o jej „istejších“ metódach a „presnejšej“ logike, ktorými napriek všetkému disponovala. Inšpiroval sa *systemovým nemeckým konštruktivismom*, nezabudol však ani na *britskú empirickú metódu*. Aj keď Kanta, ktorého „viac ako obdivoval“⁵ ([1], V, § 5), (neskôr) považoval za „tak trochu popleteného pragmatistu“ ([1], V, § 5). Zdalo sa mu, že Kant prirodzene, prinajmenšom epistemicky, k pragmatizmu smeroval, no napokon sa pragmatistom nestal: videné optikou Charlesa Sandersa je filozofia *Majstra z Königsbergu* istým druhom *proto-pragmatizmu*.⁶

Kant bol mysliteľom, ktorý, aj keď nikdy *nezabudol* na fyziku, predsa len *presmeroval* cesty svojho myslenia do filozofie, ktorá mu pomohla premyslieť mnohé a celkom inak, ako by mu dovoľovali *okovy fyziky* ako *prísnej vedy*. Aj Peirce bol pôvodne založený *vedecky, myslel ako vedec*, presnejšie ako *laboratórny vedec*, filozofom sa stáva ako človek, ktorému *metodeutika* vedeckého myslenia je vlastná. Obidvaja boli *scientisticky* naladení – aj filozofia, dokonca aj metafyzika, môže úspešne *ašpirovať* na *prívlastok vedecká*. Dokonca tak, že spojenie *vedecká metafyzika* nemusí predstavovať *epiteton ornans*, ale môže to byť *epiteton constans*.

³ Ten prevzal na seba *tarchu* vzdelávania svojho syna. Vo veľmi útlom veku zasvätil svojho syna do tajov naozaj náročných oblastí myslenia – matematiky, filozofie Kanta, logiky, prírodných vied, fyziky či chémie.

⁴ V týchto súvislostiach sám Peirce hovorí: „Prvé skutočne filozofické knihy, ktoré som čítal, patrili ku klasickým nemeckým školám; tak hlboko som nasiakol mnohými spôsobmi ich myslenia, že som už nikdy nebol schopný dostať sa z toho... bol som nedočkavý učiť sa to, čo som ešte nevedel, nie to, čo filozofii plodili v teologických seminároch, kde hlavnou snahou bolo učiť to, čo považovali za nepochybne pravdivé. Viac ako tri roky som dve hodiny denne venoval štúdiu Kantovej *Kritiky čistého rozumu*, až kým som celú knihu nevedel takmer naspamäť, kriticky som skúmal každú jej časť“ ([1], I, § 4).

⁵ Kant mal podľa Peircea veľmi rozvinutých všetkých sedem nevyhnutných mentálnych vlastností filozofa: 1. schopnosť rozlišovať to, čo vstupuje do vedomia, čo je *pred* ním; 2. invenčnú originalitu; 3. schopnosť generalizácie; 4. bystrosť; 5. kritickú prísnosť a zmysel pre fakty; 6. systematickú postupnosť; 7. energiu, usilovnosť, vytrvalosť a výnimočnú oddanosť filozofii ([1], I, § 522).

⁶ Tento názor nezdíeľal napríklad W. James, druhý z *otcov zakladateľov* pragmatizmu: O svojej verzii pragmatizmu si myslel, že Kanta skôr *obchádza*, že ním *neprechádza* – napríklad v chápaní takých *objektov*, akými sú Boh, posmrtný život, duša a podobne. Podľa Kanta viera v takéto objekty pokračuje hranice nášho poznania, W. James s ním v tomto ohľade nesúhlasí.

O hĺbke vplyvu Kanta na Peircea nepriamo svedčí aj fakt, že aj pri voľbe názvu svojho filozofického projektu si *vypomáha* svojim učiteľom. Východiskom jeho voľby – na rozdiel od W. Jamesa – nie je grécke slovo *pragma*,⁷ ale práve Kantova *pragmatická viera*.⁸ Na rozdiel od neho sa však nenazdáva, že je iba *náhodná*, že sa objavuje iba v situáciách, keď nemáme dostatočnú vedomostnú výbavu na to, aby sme *vedeli*. A keďže *musíme konať* – lekár nemôže povedať pacientovi, že *nevie, čo má robiť*, a tak *verí*, že to, čo mu odporučí, bude mu na úžitok –, podľa Peircea sa vždy nachádzame v stave pragmatickej viery. Nevyplýva to z aktuálneho stavu nášho nevedenia či nedostatočného vedenia, ale z povahy nášho poznania ako takého. Kant sa nazdával, že sme nútení *pragmaticky veriť* iba v určitých prípadoch, Peirce bol presvedčený o tom, že Kantom naznačené *určité prípady* sú všeobecným pravidlom charakterizujúcim *každý* ľudský čin. Vysvetlením je Peirceov postoj, ktorý sa rozhodol označiť termínom *falibilizmus: Humanum errare est!* Človek je nielen omylný, ale často sa aj mylí.⁹ Aby sme sa však mýlili čo najmenej, musíme si byť vedomí, že sa mýliť môžeme! „Zdá sa, že prvým krokom *hľadania* je priznať si, že to, čo už poznáme, nie je uspokojivé. Nič nemôže tak mariť intelektuálny rast ako namyslenosť. Deväťdesiatdeväť zo sto dobrých hláv je odsúdených na impotenciu vďaka tomuto neduhu – jeho atak si nijako zvlášť nevedomujú ([1], I, § 13). A práve *pokorný falibilizmus* spolu s hlbokou vierou, že poznanie je predsa len možné, sprevádzané úsilím objavovať, priviedli Peircea k presvedčeniu, že celá jeho „filozofia napreduje“ ([1], I, § 14).

Peirce sa pre mnohých stal *pionierom moderného empirizmu*. Odmietol ideu, že „najvyššie“ vedenie je „nezainteresované“, že *pláva* v dokonale *očistených* vodách mimo všetkého, čo poznávajúceho spája so svetom. Z kantovsko-peirceovskej perspektívy sa vedenie a veda musia nielen osvedčiť v empirii, ale práve toto *osvedčenie* ich validuje.

Postoj infalibility, neomylnosti, je *neodolateľne komický*: „Nijaký človek, ktorý si váži sám seba, nikdy nič nekonštatuje bez toho, aby si neustále nepripomínal, že môže ísť o omyl“ ([1], I, § 9). Súčasťou vedeckej, filozofickej a vôbec bádateľskej morality je pokora a falibilita ako bariéry proti dogmatizmu, na ktorý je čistý rozum náchylný. Poznanie má principiálne *tenatívny* charakter, je len *dočasné*, nie je – aj keď by sme si to želali – trvalé a nemenné.

Peirceova koncepcia *konštruktívneho skepticizmu* je doktrína *antikarteziánska*. „Je pravda, že v priebehu svojich skúmaní človek môže nájsť dôvod zapochybovať o tom, v čo veril. V tom prípade však pochybuje preto, že má na to pozitívne dôvody, vôbec nie v dôsledku karteziánskej maximy. Nebudeme sa preto tváriť, že vo filozofii pochybujeme

⁷ *Pragma* znamená čin, akt, konanie, naznačuje dianie, dynamiku...

⁸ V *Kritike čistého rozumu* v časti *O domnienke, vedení a viere* jej autor píše: „Náhodnú vieru, ktorá je základom skutočného používania prostriedkov pre určité činy, nazývam *pragmatickou vierou*... dosahuje iba určitý stupeň, a ten môže byť... vysoký alebo nízky... výraz viera vyjadruje skromnosť v objektívnom ohľade, ale zároveň aj v subjektívnom ohľade“ ([2], 491 – 493).

⁹ Rovnako sa neskôr vyjadruje aj R. Popper, aj keď Peircea v tejto súvislosti nespomína.

o tom, o čom nepochybujeme v hĺbke duše“ ([4], 229). Peirce si uvedomoval, že porozumieť spôsobu, ako sa človek genericky i ako individuum správa a ako komunikuje so svojím okolím, t. j. ako uskutočňuje svoj *ľudský spôsob* jestvovania, znamená porozumieť spôsobu, ako *funguje ľudská myseľ*. V tejto súvislosti sa opäť vracia ku Kantovi a hľadá v ňom podporu aj inšpiráciu, keď hovorí: „Už od Kantových čias sa rozlišujú tri časti mysle: pociťovanie /radosti a bolesti/, poznávanie a chcenie... Toto delenie sa nezrodilo z vlastných myšlienok Kanta. Naopak, Kant si ho vypožičal od dogmatických filozofov. Skutočnosť, že Kant toto delenie akceptoval, znamenala, ako sa správne konštatovalo, ústupok dogmatizmu“ (cit. podľa [6], 109). Peirce – aj vo vzťahu ku Kantovi – ostal *nezávislý*. Aj keď v technológii tvorby konceptuálneho modelu skutočnosti by si santom celkom dobre rozumel, „jeho derivácia kategórií nesmeruje ani tak k transcendentálnej dedukcii ako skôr k experimentálnym metódam, s ktorými je pragmatizmus tradične užšie spájaný... Navyše, Peirce je na rozdiel od Kanta pluralista“ ([7], 7). A v otázke možností poznania má bližšie k optimistickému náčrtu ľudského poznania, pravda *mimo* zložitostí, ktoré si Kant neodpúšťa.

Filozofia má – nazdával sa Ch. S. Peirce – *kozmoologický* a *sekulárny* charakter, to, čo obsahuje, formulujú ľudia, ktorí žijú a majú svoje osobité osudy. „Filozofia je čosi, čo musí rásť detailizáciou, nie akreciou“ ([1], I, § 177), t. j. nie akými *celostným* mohutnením, *nabaľovaním* sa ako snehová guľa, takpovediac kvantitatívne. Skutočných filozofických problémov nepribúda – to, čo sa mení, je náš pohľad na tie, ktoré tvoria obsah *philosophiae perennis*. Pokiaľ ide o metódu, ktorá by to umožnila, tu sa ponúka idea *euklidovského postupu*, ktorý pretrváva po stáročia bez rizika, že by mohol byť spochybnený – potrebná je opora v pevných *koreňoch* formovania stromu poznania, aj toho filozofického. Navyše, kto chce na tomto poli úspešne postupovať, musí si najskôr vytvoriť úplnú predstavu o ľudskom poznaní. To však nie je jednoduché. Peirce to urobiť chcel – inšpiroval saantom, ktorý *čosi podobné* urobil pred ním.

Peirce bol vedomým *eklektikom*, so zrejším zmyslom pre orientáciu sa rovnako dobre pohyboval v myšlienkových svetoch raných Grékov, stredovekých mysliteľov i svojich novovekých *súčasníkov*: „Od samého začiatku bol jeho prístup revolučný a konštruktívny. Neakceptoval ani jeden z rozšírených intelektuálnych vplyvov..., dokázal však objaviť určitú hodnotu v každom z nich“ ([4], ix). Svoju *megasyntézu zdravých prúdov*, ktoré sa objavili v minulosti filozofie, spája najmä so staršími britskými tradíciami, s kantovstvom a s logikou vedy. „Konštruuje svoj vlastný empirizmus, v ktorom sa skepticizmus mení na falibilizmus a pozitivizmus na pragmatizmus“ ([4], ix). Zaujímal sa, ako sám hovorí, „... o práce Grékov, Angličanov, Nemcov, Francúzov atď.“ ([4], 1). Spomedzi všetkých, ktorí ho zaujali a inšpirovali, I. Kant predsa len *vyčnieval* nad ostatných. Práve on bol *mostom*, po ktorom sa súčasná filozofia, ponorená do svojich počiatkov, no nepohltená nimi, môže zmeniť na nástroj pre časy budúce. Kant Peircea inšpiroval a „stimuloval k filozofickej práci... [Peirce] bol jedným z jeho obdivovateľov; za najvýznamnejšiu považoval Kantovu myšlienku, že zmyslová skúsenosť je presiaknutá poriadkom, ktorý z nej nemôže byť ani priamo odvodený, ale nemôže byť ani celkom mimo vzťahu k nej...“ ([5], 7). Práve tu, v tušenom *poriadku vecí* na jednej strane a v rovnako tušenej

mohúcnosti, ktorou disponuje človek na strane druhej, v potrebe skĺbiť ich v jednotnom chápaní ich pôvodu i funkcií videl smerovanie svojej intelektuálnej aktivity na pôde filozofie.

A tak sa I. Kant stáva Peirceovi tak trochu *osudným*. Vlastný projekt filozofie – ako svojráznu odozvu na Kantove iniciatívy – chcel Peirce vybudovať na „vedeckom základe“ s cieľom eliminovať neplodné spory, v ktorých akoby sa „hluchí rozprávali so slepými“, každý si *hudie* svoje a nikto nikoho nepočúva. Kant sa Peirceovi zdal byť najvhodnejším mostikom, po ktorom možno prejsť k zabezpečeniu lepšej budúcnosti filozofie i metafyziky. Metafyzika môže a má zostať *kráľovnou filozofie*, no nie v podobe, v akej bola len „bojiskom nekonečných sporov“ ([2], 7) (tak predchádzajúce pokusy metafyzikov minulosti označujú Kant i Peirce). Zmeniť ju na dôstojnú arénu kritického filozofovania nie je ľahká úloha. Kant v nej uspel, Peirce sa usiloval o to isté. Jeho úspech je menej istý, no tých, ktorí sú presvedčení, že bol úspešný, pribúda. Chcel tak urobiť prostredníctvom úvah o a) architektonike filozofie skúmania, b) logickej báze metafyziky, c) určenia hraníc racionalizmu, d) určení hraníc empirizmu, e) načrtnutím jednoty logiky a skúsenosti, f) logického charakteru ľudského činu ([3], 34). V našej štúdii sa stručne vyjadríme práve k týmto okruhom.

Immanuel Kant

verzálnej a právom vychvaľovanej paralely medzi určitou filozofickou doktrínou a architektonickým dielom; nie najmenšou z nich je uznanie kozmického charakteru filozofie. Používam slovo „kozmický“, keďže termín *cosmicus* volí sám Kant; musím však povedať, že podľa mňa termíny *svetský* alebo *verejný* majú bližšie k vyjadreniu jeho významu.

Architektonika filozofie. *Architektonikou* rozumie Kant „umenie budovať systémy“ ([2], 7495). No „keďže len systematická jednota robí z obyčajného poznania vedu, t. j. z číreho agregátu tvorí systém, je architektonika náukou o tom, čo je v našom poznaní vôbec vedecké, a teda nevyhnutne patrí do metodológie“ ([2], 495). Tak je to podľa Kanta. Pokiaľ ide o *architektonický charakter filozofie* podľa Peircea, inšpiruje sa Kantom priamo a v plnom rozsahu. Rozumie ňou takú *štruktúru* skúmania, ktorá najspôľahlivejšie vedie k *pravdivému* poznaniu. Filozofický projekt sa buduje „architektonicky“, *netvorí* sa tak, ako maľuje svoj obraz maliar či ako sochár opracúva mramor, v ktorom vidí tvary budúcej sochy. Filozof pracuje *ako architekt*, ktorý je symbolom tvorby iného druhu. „Filozofický začiatok môže prehliadnuť Kantom načrtnutú dokonalosť uni-

Sochárske a výtvarné umelecké diela môžu byť vytvorené pre jedného záujemcu a musia byť od jedného umelca. Maľba vždy reprezentuje nejaký fragment širšieho celku. Na okrajoch je neostrá. Má byť zatvorená v nejakej miestnosti a obdivovaná niekoľkými ľuďmi. V takejto práci je individualita myslenia a cítenia elementom krásy. Ale veľká stavba, aká sa môže vynoriť len z hĺbín architektovej duše, je určená všetkým a je postavená úsilím armády predstaviteľov celého ľudstva. Je odkazom doby potomkom. A tak myslenie charakteristické pre individuum – ostré, citlivé, bystré – je príliš slabé na to, aby hralo čo i len najpodradnejšiu úlohu v architektúre. Ak by ktokoľvek o tom pochyboval, odporúčam mu skvelú tretiu kapitolu¹⁰ z *Metodológie v Kritike čistého rozumu*“ ([1], I, § 176 a n.).

Ideu *architektoniky* Peirce uplatňuje aj v *celkovom chápaní* filozofie, v predstave o jej mieste v ľudskom vedení: Filozofiu nechápe ako *výron* či intelektuálny *výplod* osamelej mysle, jednotlivca či nadpriemerného rozumu, ale skôr ako historickú syntézu aktuálneho stavu vedenia, ako – akokoľvek to znie paradoxne – *kolektívne dielo historického ducha*, ktorý sa prejavil prostredníctvom niekoho, koho je možné pomenovať, t. j. konkrétneho mysliteľa. Architektonika filozofie je jej *vnútornou* vlastnosťou, nie je viditeľná navonok – nestačí pekne *poukladať* jej časti a pomenovať ich. Potrebná je efektívna metóda jej možného dosiahnutia. Akou metódou je však možné dospieť k veľkému systému filozofie, ktorá by mala potrebnú architektoniku? „Náznak odpovede na túto otázku je obsiahnutý v Kantovom zistení, že systematická filozofia si svoju metódu určila podľa obrazu Euklidovej geometrie“ ([3], 35), ale nielen tej. Metafyzickú filozofiu možno chápať „takmer ako dieťa geometrie...“ ([1], I, § 400), v nej a v podobných vedách je potrebné hľadať metódu, ktorej výsledkom bude *architektonický* charakter filozofie.

Peirce považoval Kanta skôr za *kritického* ako za *konštruktivistického* mysliteľa. Aj u iných, ktorí ho zaujali, hľadal práve tento moment – najprv mať jasno v náročnosti a v nespochybniteľných kritériách metódy, a potom metódu aplikovať aj na vlastné myslenie. Nemožno najprv sformulovať *kvázizáveru*, a až potom hľadať spôsob ich potvrdenia. Predpokladom architektonickej jednoty je síce *idea*, ale na jej aktualizáciu potrebujeme vhodný *stavebný materiál*. Tak bol sformovaný pragmatizmus.¹¹ „Kant by povedal *architektonicky*“ ([1], V, § 5). Tri *formy logiky*, ktoré Peirce identifikoval, t. j. abdukcia, indukcia a dedukcia, sú časťami architektoniky, ktorá je Peirceom zamýšľaná ako semiotika ([7], 351).

¹⁰ Ide o tretiu časť *Transcendentálnej metodológie* nazvanú *Architektonika čistého rozumu* ([2], 495 a n.).

¹¹ V časti *Architektonická konštrukcia pragmatizmu* Peirce píše: „Práve tak civilný inžinier skôr, než postaví most, loď alebo dom, uvažuje o odlišných vlastnostiach všetkých materiálov: nebude používať železo, kameň alebo cement, pokiaľ ich neotestuje, a pospája ich až po dôkladnom uvažovaní. Aj pri konštruovaní pragmatizmu boli preskúmané vlastnosti všetkých nerozložiteľných komponentov, ako aj spôsob, ako ich pospájať. Potom bol cieľ zamýšľanej doktríny, takto analyzovaný, skonštruovaný z prijatých pojmov, pokiaľ mu vyhovovali. Takto bola preukázaná jeho pravda. Jestvujú aj iné jej potvrdenia; veríme však, že nejestvuje iný nezávislý spôsob, ako ju striktné preukázať“ ([1], V, § 5).

Peirce však na rozdiel od Kanta a čiastočne napriek jeho stanoviskám stanovuje pragmatizmu významné obmedzenia, ktoré podľa neho treba rešpektovať. „Jestvujú tri veci, ktoré sme nikdy nedúfali v našich úvahách dosiahnuť, menovite absolútna určitosť, absolútna exaktnosť a absolútna univerzalita. Nemôžeme si byť absolútne istí, že naše závery sú čo i len približne pravdivé... Nemôžeme si robiť nároky dokonca ani to, že sú pravdepodobne presné... ak exaktnosť, určitosť a univerzalitu nemožno dosiahnuť uvažovaním, nejestvujú ani žiadne iné nástroje, pomocou ktorých by to bolo možné“ ([1], V, § 5). Podobne aj na iných miestach (pozri napr. [1], V, § 587) sa často vyjadruje na adresu nášho poznania a možného vedenia v humovskom duchu: To, že slnko vychádza každý deň bez prerušenia od vekov, neznamená, že vyjde aj zajtra! A na rozdiel od Kanta si to myslí aj o matematických pravdách: Len v *pickvickovskom* zmysle – ironizuje – je možné nášmu uvažovaniu udeliť status perfektnej určitosti (pozri ([3], 36).

Ľudské myslenie sa uskutočňuje *individuálne* – ľudstvo *nemyslí*, myslia ľudia. Individuálny charakter ľudského myslenia a univerzálny charakter poznania, vedenia sa jedno s druhým neustále stretávajú. Ani Kant, ani Peirce neboli úspešní, a to napriek skvelým pokusom, ktoré na tejto ceste vykonali. Je to asi úloha nad ľudské sily, ak myslíme na jednotlivcov čo ako prevyšujúcich ostatných.

Logická báza metafyziky. Peirce si uvedomoval, že filozofii treba poskytnúť *novú šancu*, aby mohla naďalej, t. j. vedľa ostatných foriem poznania a spolu s nimi, jestvovať. Kládol si otázku, či filozofia má budúcnosť, a ak – tak na čom je možné ju založiť. Sám seba považoval za *individuum*, ktoré nie je príliš zaťažené minulosťou, ktoré dokáže nezaujato a tvorivo využiť vedeckú logiku a vytvoriť systém filozofie, ktorá nemusí byť v súlade s tradičnými dogmami. Ani Peirceovi – podobne ako jeho *majstrovi* – sa nechcelo kráčať po *vychodených* cestách a chodníkoch, po ktorých sa nie vždy efektívne pohybovali mnohí filozofi pred nimi.

Túto ambíciu Peirceovi naozaj nemožno uprieť. Vzťahuje sa najmä na jeho model *vedeckej metafyziky*, v čom sa – prinajmenšom nepriamo – opiera o Kantovu kritiku ideí *starej metafyziky*. Kant nazýva metafyziku *vedou*, ktorej konečný cieľ sa s celou jej výzbrojou zameriava len na riešenie nevyhnutných úloh čistého rozumu, ktorými sú *boh, sloboda a nesmrteľnosť*“ (pozri [2], 60). Inými slovami, keďže „isté poznatky presahujú... oblasť všetkých možných skúseností“ ([2], 60), treba im venovať osobitú pozornosť; práve nimi, teda poznatkami, ktoré presahujú „náš zmyslový svet... zaoberajú sa skúmania nášho rozumu; pre nás sú oveľa dôležitejšie a ich konečný cieľ je oveľa vznešenejší...“ ([2], 60). V Kantovom ponímaní je metafyzika *vedou*, *dôležitejšou* a *vznešenejšou*, než všetky ostatné. V Peirceovom chápaní je to podobné: Metafyzika má a musí byť *vedeckou*, aby mohla byť tým, čím ako nová filozofia byť naozaj môže.

Uvedený cieľ, resp. jeho splnenie, si však vyžiadal odpoveď na niekoľko dôležitých otázok: Na čom je či by mala byť *vedecká metafyzika* založená? „Exaktná logika poskytnie odrazový mostík exaktnej metafyzike“ ([1], III, § 453). *Logika* Kantovho uvažovania bola východiskom Peirceovej predstavy, že práve z logiky možno dedukovať metafyziku, aj keď prechod od logiky k metafyzike bol v prípade Kanta sprevádzaný *psychologizmom*,

(pozri podrobnejšie [1], I, § 374). Filozofia však musí z *niečoho* začať: môže to byť zjavená viera, filozofická autorita alebo nejaký rad ideí, ktoré sú prijímané ako *dané*. Potom nastupuje logika, ktorá je vo vzťahu k metafyzike ontologicky primárna. Vedeckou metafyzikou chcel Peirce získať miesto pre všeobecne odmietnutú ideu – ideu metafyzického realizmu aplikovaného na filozofické a empirické vedy. Navyše, metafyzika je prejavom *zdravej mysle* – jej dôsledky priamo súvisia s usporiadaním vecí ľudských, jej prostredníctvom sa odlišujeme od všetkého, čo s nami zdieľa osud *spoluprítomnosti* v čase a priestore, ktorý okolo seba vnímame. Peirce to vyjadruje aj takto: „Národ, ktorý nedokáže rozpoznať, že pravda a spravodlivosť sú živé reality, že sú objektívne reálne práve tak ako tvrdosť diamantov alebo zákony fyzikálneho sveta, je odsúdený žiť v zmätku a v chaose“ ([10], xvi).

Hranice racionalizmu. „Prinajmenšom v dvoch ohľadoch, pokiaľ ide o filozofiu vedy, boli Peirceove závery v priamom protiklade ku Kantovi, aj keď k nim dospel najmä po preskúmaní Kantových argumentov. Prvý z týchto záverov sa vzťahuje na hranice dogmatického racionalizmu. Kant, ktorý bol, ako sám hovorí, prebudенý z dogmatických drienot Humom, hlásal tézu, že metafyzika (alebo ontológia) nie je možná. Tým, že vytvoril priepasť medzi poznaním odvodeným zo zmyslov a poznaním racionálnym („synтетické súdy a priori“), si Kant vyrobil problém, ktorý sa beznádejne pokúšal odstrániť. Aj keď sa usiloval stanoviť pevné základy takéhoto poznania, nedôveroval ontológom, namietal proti kozmológii, že je založená na neriešiteľných antinómiách“ ([10], 369 – 370).

Tu, pravda, nehovoríme o *celom* Kantovi, zdôrazňujeme najmä to, čo tento *bard* nových ciest v chápaní nášho poznania vyčítal príliš dôverčivým a dostatočne nezdôvodneným ontológiám, ktorými sa dejiny filozofie priam hemžia. Peircea v tomto zmysle inšpiroval k epistemickej *opatrnosti*, ktorej „nikdy nie je nazvyš“. Napriek tomu však Kant nerezignoval, naopak, hľadal možnosti, ako sa „nepriamo“ *zmocniť vecí osebe*. Aj keď sú nepoznatelné – veď čas a priestor sú subjektívne –, predsa len v určitom zmysle ako „externé a objektívne sú v istom zmysle poznateľné“ ([10], 370). Kant tým mieni, že aj keď naše poznanie *vecí osebe* je relatívne, určitý druh priamej skúsenosti sa na ne vzťahuje, skúsenosť a ich poznanie sú nezávislé od toho, aké sú *naozaj* osebe. Spôsob, ako sa ich zmocňujeme, je nadindividuálny, v tomto zmysle *všeobecne platný*, a teda epistemic-ky objektívny.

Peirce bol aj v tejto súvislosti naozaj vytrvalý, usiloval sa kultivovať filozofiu nie „na spôsob“ empirických vied, ale ich prostredníctvom, bol presvedčený o tom, že bezbrehejšej špekulácii, ktorú mnohí filozofi obľubujú, je potrebné nasadiť *uzdu*. Validnú metafyziku nie je možné vybudovať iba a výlučne „rozumovo“, aj keď rozum sám k svojmu metafyzickému *naplneniu* neustále smeruje, metafyziku si *žiada*, bez nej je akoby neúplný, nenaplnený, nevyužitý. Zložitá, *netriviálna* „jednota rozumu a empirizmu“ – tak by mohla znieť Kantova kategorická požiadavka, ktorú si Peirce berie k srdcu, sa mu stáva východiskom, na ktorom hodlá postaviť chrám vlastnej *vedeckej metafyziky*. „Moderní logickí pozitivistí spolu s Kantom verili, že ontológia je svojou povahou dogmatická, nesúvisí s ničím empirickým, takže podľa vedeckých štandardov, nie je možná. Je to

postoj, ktorý zastával prinajmenšom jeden z Peirceových priateľov a nasledovníkov, James. Peirce sám však tieto Kantove názory považoval len za výstrahu, za varovanie, aby sme – pokiaľ ide o metafyziku – neboli príliš absolutistickí a neblomní... Podľa Peircea je metafyzika široká veda, ktorá musí nevyhnutne zodpovedať vedeckej metóde a zahŕňať ako svoje odvetvia aj iné vedy. Aj keď Peirce vychádzal pôvodne z Kantovej pozície, *obchvatom* nakoniec prišiel k odlišnému záveru“ ([10], 371).

Hranice empirizmu. Nespočetné a nekonečné Kantove úvahy o možnostiach, hraničiach či legitimitate empirizmu boli pre Peircea rovnako inšpiratívne ako jeho názory na racionalizmus a iné kľúčové problémy epistemológie. „Kant tvrdil, že ozajstné poznanie je univerzálne a nutné – potiaľ Peirce súhlasí. Súhlasil s ním aj v tom, že univerzálne a nutné poznanie sa týka poriadku ideí... Rozdiel [medzi nimi – F. M.] je však už v samotnom chápaní termínu ‚idea‘“ ([10], 372). Podľa Kanta je idealita súčasťou našich predstáv o veciach, nie vecí osebe; idey sú rozumové pojmy, ktoré nemajú nijaký predmet v skúsenosti, majú – tým, že organizujú skúsenosť – predovšetkým regulatívnu funkciu.

Peirce sa v tejto súvislosti usiluje Kanta *pobritštit'* – tradície britského filozofovania, ku ktorým má pomerne blízko, mu nedovoľujú jednoducho *prejsť* na pozície svojho nemeckého majstra. Inými slovami, ak pre Kanta sú idey výlučne *subjektívne*, pre Peircea sú „úplne objektívnou vecou; pre Kanta je všetko pravdivé poznanie napoly mentálne, keďže veci osebe nepoznáme; pre Peircea však idey alebo generálie – ako ich nazýva – majú vonkajšiu a objektívnu existenciu; generálie však nemusia byť aktuálne, môžu byť len možné; možnosť sa môže zmeniť na objektívnu aktualizáciu; tak ich môžeme poznať. Vychádzajúc z Kantovho princípu, podľa ktorého „každé poznanie sa začína skúsenosťou“, Peirce konštatuje, že generálie, z ktorých nadobúdame poznanie, musia pochádzať z našej aktuálnej skúsenosti, t. j. skúsenosti, v ktorej sa uplatňuje logická možnosť“ ([10], 372). Peirce hovorí: „Ak hovoríme o ideí... zvyčajne myslíme... na ideu mimo akejkoľvek účinnosti... takáto idea je však práve tak absurdná ako nemysliteľná... bez zákona niet regulatrity, bez ideí niet potenciality“ ([1], I, § 213). Ak radikálny empirizmus spochybňuje možnosť akýchkoľvek generalizácií, ktoré by sa neopierali o skúsenostnú bázu, radikálny racionalizmus vystupuje s obranou na druhom konci epistemického spektra.

Rozum a skúsenosť však môžu – ak myslíme na vedenie a jeho zdroje – vystupovať vo *vyváženejšej bilancii*, nazdáva sa Peirce. Rozum sa vydáva do sveta skúsenosti, empirie prostredníctvom zákonov logiky, ony samé zo skúsenosti nepochádzajú, majú v nej však enormné možnosti pôsobenia. Kritériá poznania nenájde v epistemológii samej, skôr v logickom preskúmaní predpokladov empirického skúmania, v teoretickom rozume, ktorý je úzko prepojený s praktickými aplikáciami. K tomuto názoru ho priviedlo štúdium logiky a záujem o matematiku. V tomto zmysle Peirce opäť začína u Kanta, končí však celkom inde.

Jednota logiky a skúsenosti. Neustále sme konfrontovaní s nespočetným množstvom a nikdy nekončiacim tokom pocitov a vnemov, v ktorom si robíme poriadok, usporadúvame ho, vnášame do neho kus seba samých. Vo vlastnej skúsenosti nie sme pasívni,

ani skúsenosť sama sa však celkom nepoddáva, obsahuje čosi, čo nemôžeme zmeniť, v čom nám odoláva. Peirce sa usiluje stanoviť, presnejšie odhaliť, spôsob, ako narábame s vlastnou skúsenosťou, ako ju v dôsledku vlastnej epistemickej výbavy upravujeme.

Poučenie hľadá u Kanta – v nádeji, že bude vyhovovať jeho intuícii, že skúsenosť nám neodoprie *ľudský* vstup do jej charakteru a podôb. V tejto súvislosti sám Peirce hovorí: „Podľa Kanta ústrednou otázkou filozofie je otázka: ‚Ako sú možné syntetické súdy *a priori*?‘ To však vyvoláva ďalšiu otázku: Ako sú vôbec syntetické súdy možné? Ak získame odpoveď na všeobecnú otázku, tá čiastková bude pomerne jednoduchá. Toto je zámok do dverí filozofie“ ([1], V, § 348). Kant sám hovorí, že práve v tejto otázke je „obsiahnutá vlastná úloha čistého rozumu“ ([2], 66). V tejto súvislosti Peirce rozlišuje medzi *a priori*, pod ktorým rozumie *všeobecné*, resp. to, čo sa v syntetických súdoch *opakuje*, čo nepochádza *zvonku*, ak myslíme na rozum a jeho aktivitu či mohúcnosť, a *syntetickým*, pod ktorým naopak rozumie to, čo sa vzťahuje na skúsenosť, čo nepochádza z rozumu samotného, ale čo je ním len *usporadúvané*.

Peirce sa usiluje ukázať, ako a v čom logika ako dispozícia ľudského rozumu *napomáha* skúsenosti, a naopak, ako je skúsenosť logikou organizovaná, resp. čoho sa logika v skúsenosti samej nedotýka, na čo sa nevzťahuje. Podstatné je nájsť vnútorný, funkčný vzťah medzi usudzovaním a skúsenosťou, medzi formami usudzovania – teda indukciou, dedukciou a abdukciou – a *tokom*, ktorý na nás neustále dolieha a *vyžaduje* si svoje usporiadanie. Kant sa nazdával, že ak uplatníme usudzovacie formy na tok skúsenosti, tak v záveroch (napr. sylogizmu) bude len to, čo je už vopred *myslené* v premisách. Peirce tu namieta, že „záver sylogizmu síce môže byť *obsiahnutý* v premisách, nikdy však nie je v nich aj skutočne *myslený*. Nie je len objavený *po*, on *z nich* aj vyplýva“ ([10], 374). A tak nielen vedecká filozofia, ale filozofia vôbec, nielen „metafyzika, ale dokonca i zlá metafyzika je naozaj postavená na observáciách, či už vedome, alebo nevedome; jediný dôvod, prečo sa to všeobecne nepripúšťa, je fakt, že sú postavené na takom druhu fenoménov, ktorými je skúsenosť každého človeka natoľko saturovaná, že im nevenuje nijakú pozornosť“ ([12], 156).

V Peirceových predstavách sa sylogizmus mení na nástroj objavy, prestáva byť púhym truizmom, ktorým bol u Kanta. Usudzovanie je platným postupom vedúcim k novým záverom, obsahuje v sebe čosi, čo vstupuje do našej predstavy o skúsenosti, ak ho naň uplatníme, skúsenosť ním *získava*. A, pravdaže, aj my sami. *Slabiny* viacerých metafyzických projektov – ak ich posudzujeme z tohto pohľadu – sú skryté často v logickej nedôslednosti, v nedodržiavaní prísnych *logických*“ normatífov kladených na usudzovanie, ak, pravda, samotné predpoklady, na ktorých sú postavené, majú oporu v *špecifickej* skúsenosti.¹²

„Peirce vychádzal z Kantovej *Transcendentálnej estetiky*, osobitne z názoru, že univerzalita a nutnosť vo vedeckej indukcii je analógiou filozofickej univerzality a nutnosti...

¹² Nemožno súhlasiť s redukciiou metafyzických koncepcií na „myšlienky o slovách“ či „myšlienky o myšlienkach“, je potrebné napojiť, naviazať ich na translingvistickú skúsenosť. Na to potrebujeme nielen rozum a jeho dispozície, ale aj skúsenosť, ktorá ho prekračuje.

Peirce odvodil z Kantovej pôvodnej pozície záver, že logika a skúsenosť (alebo experiment) sú v platnom poznaní vždy od seba nezávislé“ ([10], 374). No nie sú závislé *geneticky*; logika a skúsenosť patria do rozličných sfér, nemajú ten istý zdroj, ak myslíme na ich pôvod. Majú však významnú a nezastupiteľnú *spoluúčasť* na formovaní našich predstáv o skutočnosti. V *Transcendentálnej logike* svojej prvej *Kritiky* Kant píše, že „myšlienky bez obsahu sú prázdne, nazerania bez pojmov slepé; preto je rovnako nevyhnutné robiť pojmy zmyslovými (t. j. priradovať im predmet v nazeraní), ako robiť nazerania umovými (t. j. podradovať ich pojmom)... Len ich spojením môže vzniknúť poznanie“ ([2], 97).

Poznanie, správanie a konanie či estetické usudzovanie ľudí je z pohľadu Kantových *Kritík*... vedené princípmi, ktoré nemožno odvodiť zo skúsenosti, aj keď k nej neustále *smerujú*. Človek je *vzbrojený* schopnosťou či dispozíciou, ktorá je sama osebe podľa Kanta od tejto skúsenosti nezávislá, naopak, *forma* tejto skúsenosti, t. j. spôsob, *ako ju vlastníme*, je závislá od tejto schopnosti. Peirce v podstate nemal námietky proti takejto subjekt zahŕňajúcej interpretácii, nemyslel si však, že by mohúcnosť ľudského rozumu bola apriórna inak ako len genericky, ako *nadindividuálna*.

Logický charakter činu. V pragmatizme sa vzťah medzi *pracou mysle* a *ľudským činom* považuje za *kruciaľny*. Sféry myslenia a konania sa v ľudskom svete vnútorne pre-pájajú, navzájom sa *vyžadujú*. Čo platí o vzťahu *rozum – skúsenosť*, to platí aj o vzťahu *myseľ – ľudský čin*, aspoň v Peirceových interpretáciách. A aj tu, podobne ako v iných projekciách, Peirce hľadá a nachádza oporu v Kantovi. Tentoraz však nielen v *Kritike čistého rozumu*, ale aj v dvoch nasledujúcich *kritikách*, v *Kritike praktického rozumu* a v *Kritike súdnosti*.

Kant sa pokúsil vysvetliť kategorický imperatív ako dedukciu čistého rozumu, čo podľa Peircea prináša viaceré ťažkosti. Podľa Peircea korekčná funkcia ľudského konania, teda činu, aktu či vôle, a aktívna organizujúca práca mysle sú rovnocenné.¹³ Peirce sa usiluje *nesklamáť* svojho čitateľa. Jeho analýzy sú naozaj *mikroskopicky* jemné a detailizujúce, jeho sylogizmy (možno až) prírodovedne konštruované, *kritika* ľudského rozumu zreteľne dominuje nad pochybnou *cenziúrou*. Filozofia nie je len *stavbou*, čo ako zložitou a rozľahlou. Je skôr nikdy nedokončeným *chrámom*, ktorého autorom je ľudstvo, nie jedinec, aj keď ten či onen filozofický spis vždy svojho konkrétneho autora má. Schopnosť logického uvažovania by mala vo filozofii, resp. u tých, ktorí sa jej venujú, nahradiť inštinktívne pozadie vlastných úvah, smerovať ku kritickému používaniu rozumu. Práve ona by mala zaujať ich miesto a jej jedinou funkciou musí byť schopnosť zbaviť sa arbitrárneho a individualistického charakteru myslenia. Keďže arbitrárny a individualistický

¹³ Jednoducho, epistemické kyvadlo nemožno ustáliť na žiadnej z jeho možných krajných pozícií. Pragmatisti hľadajú jeho *vyváženú* polohu, v ktorej má svoje miesto práve tak rozum, myseľ, logika, *a priori*, ako aj *tvrdosijné* pôsobenie sveta, o ktorý sa zaujímate. Náš záujem oň nemôže byť uspokojený tým, že ho dáme *do zátvorky*, že ho ponecháme ako vždy aktuálnu, no nikdy v skutočnosti nenaplnenú možnosť.

charakter myslenia sú čiastočne škodlivé, logické uvažovanie alebo disciplinovaný rozum je potrebné uplatniť vždy, keď je to len trochu možné“ ([1], I, § 178).

Poznanie má principiálne *tenatívny* charakter, je vždy len dočasné, neustále sa k jeho výsledkom vraciame. Nie v nedôvere k ich aktuálnej podobe, tá *funguje*, slúži našim zámerom. Skôr preto, že *nefungujú* večne, ich využiteľnosť sa mení, stráca sa a hľadáme iné, ktoré ich nahradia. „Nikdy si nebudeme môcť byť v ničom absolútne istí a nikdy nebudeme schopní presvedčiť sa o exaktnej hodnote nejakého kritéria alebo univerzálnej miery... Som presvedčený, že názor, ktorý by viedol k inému záveru, je neudržateľný, aj keď na ňom nie je vlastne nič nové; pokiaľ ide o pravdu, pridržalo sa ho veľa najväčších duchov všetkých čias“ ([4], 58). Peirce sa nazdával, že vo významnom zmysle k nim patril aj I. Kant.

Ak budeme vychádzať z predpokladu, ktorý je vo vzťahu k Peirceovi všeobecne prijímaný, že totiž jeho epistemický postoj je vedomým odmietnutím Descartovej a vôbec karteziánskej stratégie vo filozofii, tak – voľne povedané – Peirce hľadal minimálne takú vplyvnú autoritu, akou bol Descartes. Túto *náhradu* nachádza práve v Kantovi. „Čo Kantovi naozaj slúži ku cti je, že kriticky preskúmal naše prirodzené inklinácie k iným názorom. Názor, že niečo je *univerzálne* pravdivé, ide ďalej, než *opravňuje* skúsenosť. Názor, že niečo je nevyhnutne pravdivé (to znamená, že nie je pravdivé len v existujúcom stave vecí, ale bolo by pravdivé v každom stave vecí), ide takisto ďalej, než opravňuje skúsenosť. Toto spomenul Leibniz a pripustil Hume, a Kant to znova opakuje“ ([6], 68). S Kantom Peirce sympatizuje aj preto, že jeho prostredníctvom sa dostáva k využitiu Huma, ale nepriamo i Locka a Leibniza. Humova otázka, ktorá je v jeho práci *A Treatise on Human Nature* podstatná (a bola podstatná ako inšpirácia aj pre Kanta v *Kritike čistého rozumu*) a ktorá znie: „Čo môžeme poznať zo skúsenosti?“ naznačuje, že ono *čo môžeme* sa mení na iniciáciu celej *novej transcendentálnej metodológie*, v ktorej bude vystupovať skúsenosť ako východisko a poznávací mohúcnosť subjektu, ktorý dáva konečnú podobu tomu, čo nosíme v mysli ako „zrkadlový“ obraz skutočnosti. Nie je to ani skutočný obraz skutočnosti, no nie je to ani fikcia.

Hume podľa Kanta uskutočnil *cenzúru* rozumu. Čo je však naozaj potrebné, to je jeho *kritika*, t. j. prechod od dogmatického ku kritickému posudzovaniu, ktorým sa určujú jeho hranice, možnosti. Leibnizova predstava o sebarozvoji vnímajúceho subjektu (v rozume nie je nič, čo by predtým nebolo v zmysloch, okrem rozumu samého), sa cez Huma dostáva ku Kantovi a v ňom, v jeho spracovaní si ju všíma aj Ch. S. Peirce. Noetická aktivita subjektu sa tak v Peirceovi nestráca, naopak, uňho a v celom pragmatizme veľmi osobitým spôsobom dominuje.

Peirce hľadaním opory – v našom prípade v I. Kantovi – sebe a iným chcel dokumentovať to, čo síce všetci pragmatisti vedeli či tušili, čo však malo byť zrejme aj iným. Problém *objektívneho poznania* sa z tohto pohľadu stáva problémom neriešiteľným, samotné *objektívne poznanie* sa rozplýva v osobnostnej zainteresovanosti a epistemickej odkázanosti na štruktúry mysle, rozumu, ktoré nevieme ovplyvniť ani zmeniť. Rezignácia na objektivitu však neznamená ani *škandál*, ani *krízu* či *kolaps* vedy a poznania, nie je cudzorodým prvkom ani provokujúcim hlasom v modernej filozofii vedy. Naopak, je

vernejším variantom reflexie toho, čo sa na pôde vedy a vedenia deje, má bližšie k charakteru dejov, ktoré na tomto poli prebiehajú.

Peirce, jeden z pragmatistov, ktorí sú pevne presvedčení o tom, že pri našom pohybe po svete sa nezaobídeme bez sústavného „narážania“ naň, neustáleho „kontakту“ s ním, v tejto súvislosti vyzdvihuje Kantove názory z uvedenej časti *Kritiky. Majster* v nej zdôrazňuje, že „kritikou nášho rozumu sme konečne zistili toľko, že pri jeho čistom a špekulatívnom používaní nemôžeme fakticky vôbec nič vedieť. Nemala by preto umožňovať väčší priestor *hypotézam*, aby sme si mohli aspoň vymýšľať, mieniť, keď už nie tvrdiť“ ([2], 463)? V tomto zmysle sa Peirce usiloval o projekt *nového racionalizmu*, ktorého podstatnou súčasťou by mala byť *teória hypotézy*, produktívne zahrňujúca nielen aktivitu mysle, rozumu, ale aj pôsobenie prostredia, v ktorom sa vždy *situácie*, teda nie nezainteresovane, nachádzame. Peirce sa usiluje nájsť – a u Kanta ich naozaj nachádza – spoľahlivé argumenty v prospech vlastného modelu pozitívneho *skepticizmu*, projektu či koncepcie *epistemického falibilizmu*. Skutočná tvorivosť je podľa Peircea skrytá v dôsledne *abduktívnom* spôsobe uvažovania, ktorý ako podstatný obsahuje tvorivosť opierajúcu sa okrem iného aj o spôsob argumentácie. Pri „polemickom používaní čistého rozumu“ (pozri [2], 466) smerujeme k tomu, aby sme sa „niečo dozvedeli“, aby sme nezostali v kognitívnom vákuu ako dôsledku neefektívneho používania čistého rozumu. Hypotézy čistého rozumu, ktoré sú súčasťou „našej kompletnej výzbroje“, slúžia na to, aby sme sa ich sústavným *preverovaním* dostali bližšie k „pravde vecí“, o ktorú usilujeme. Pri *polemickom* (nie *dogmatickom*) používaní čistého rozumu pri posudzovaní validity hypotéz nejde o rozmnožovanie argumentov, ale najmä o ich *vyvracanie*, o ich argumentatívnu elimináciu, a teda o upevnenie tých, ktoré napokon v tejto skúške odolajú. *Protivníkom*, ktorého hypotézy vyvracame, sme napokon predovšetkým my sami. „Protivníka tu však musíme hľadať vždy v sebe samých. Špekulatívny rozum je totiž pri svojom transcendentálnom používaní *osebe* dialektický. Námietky, ktorých by sme sa mohli obávať, sú v nás samých... Vonkajší pokoj je iba zdanlivý. Treba vykynožiť semeno sváru tkvejúce v povahe ľudského rozumu... Rozmýšľajte teda nad námietskami, na ktoré ešte ani jeden odporca neprišiel... Netreba sa pritom vôbec ničoho obávať, treba však dúfať, že získate trvalé vlastníctvo, ktoré už nikdy nemožno napadnúť... Celý zmyslový svet je iba obrazom, ktorý sa vynára pred naším terajším spôsobom poznania a ako nejaký sen nemá osebe nijakú objektívnu realitu“ ([2], 467 – 468).

LITERATÚRA

- [1] Collected Papers of Charles Sanders Peirce. Eds. Ch. Hartshorne a P. Weiss. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press 1960.
- [2] KANT, I.: *Kritika čistého rozumu*. Bratislava: Pravda, Filozofické odkazy 1979.
- [3] FEIBLEMAN, J.: *An Introduction to the Philosophy of Charles S. Peirce*. Cambridge, Mass.: The M.I.T. Press 1970.
- [4] BUCHLER, J. (ed.): *Philosophical Writings of Peirce*. New York: Dover Publications 1955.
- [5] MOUNCE, H. O.: *The Two Pragmatisms. From Peirce to Rorty*. London and New York: Routledge 1997.

- [6] VIŠŇOVSKÝ, E. – MIHINA, F. (eds.): *Pragmatizmus. Malá antológia filozofie XX. storočia*. Zv. I. Bratislava: IRIS 1998.
- [7] BRUNNING, J. – FORSTER, P. (Eds.): *The Rule of Reason. The Philosophy of Charles Sanders Peirce*. Toronto: University Toronto Press 1997.
- [8] BOOLER, J.: *Charles Peirce and Scholastic Realism. A Study of Peirce's Relation to John Duns Scotus*. Seattle: University of Washington Press 1963.
- [9] DELEDALLE, G.: *Charles S. Peirce. An Intellectual Biography*. John Benjamins Publishing Company. Amsterdam/Philadelphia 1990.
- [10] PEIRCE, Ch. S.: *Selected Writings. Values in a Universe of Chance*. Ed. By Ph. P. Wiener. New York: Dover Publications. Inc. 1966.
- [11] FEIBLEMAN, J.: Peirce's Use of Kant. In: *The Journal of Philosophy*, Vol. XLII, No 14, July 5, 1945.
- [12] MIHINA, F.: Peirceova vedecká metafyzika ako forma kritiky tradičných dejín filozofie. In: V. Leško (ed.): *Filozofia dejín filozofie 1*. Prešov: AFPhUP 1998.

Príspevok vznikol v Inštitúte filozofie a etiky FF PU v Prešove ako súčasť grantového projektu VEGA Ch. S. Peirce – Život a dielo č. 1/004/12.

František Mihina
Inštitút filozofie a etiky FF PU
Ul. 17. novembra 1
080 78 Prešov
SR
e-mail: mihina@unipo.sk